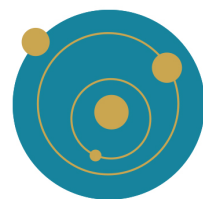

Jaarverslag 2019

Kapucijner zonnewijzer Eise Eisinga

Koninklijk
Eise Eisinga
PLANETARIUM

1. Inleiding

Na een succesvol jaar, zowel voor wat betreft de activiteiten als het grote aantal bezoekers tijdens de Culturele Hoofdstad 2018, waren we benieuwd wat het daaropvolgende jaar zou opleveren.

Tot onze vreugde bleken vorig jaar nóg meer mensen de weg naar het Planetarium gevonden te hebben. Meer dan 65.000 bezoekers zijn er geteld!

Dat er niet altijd goed nieuws te melden is, blijkt tijdens het opstellen van dit jaarverslag. De wereld is getroffen door het coronavirus, met ingrijpende gevolgen voor vele mensen. Ook het Planetarium is momenteel gesloten voor het publiek, wat van grote invloed zal zijn op de resultaten over 2020. Bestuur en directie hebben er echter vertrouwen in dat met alle beschikbare ondersteuning het Planetarium deze crisis te boven komt. Het Planetarium werkt al sinds 1781 en zal dat ook in de toekomst blijven doen!

Franeker, mei 2020

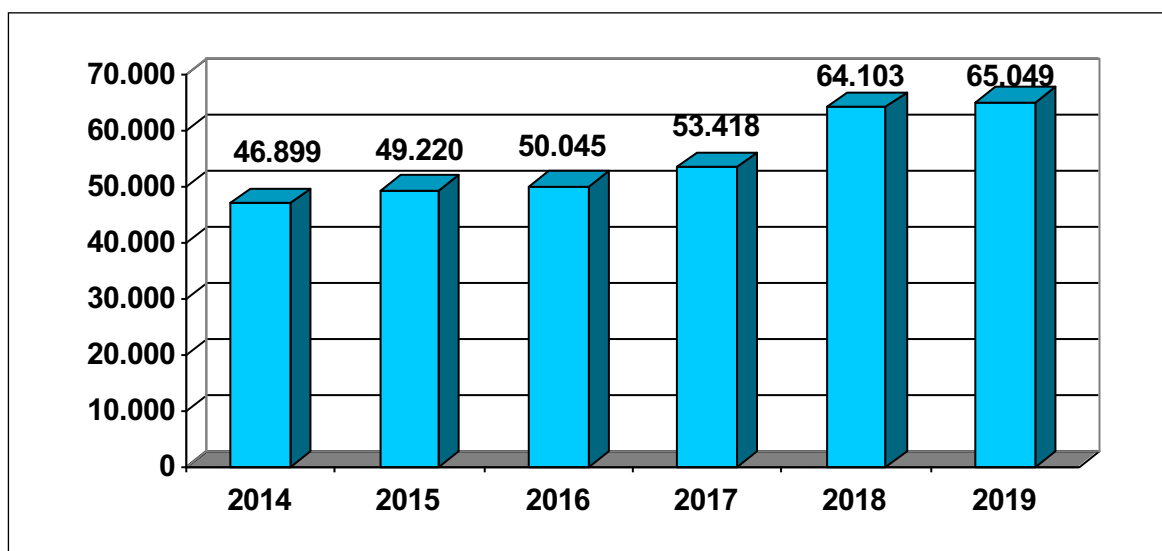
Stichting Koninklijk Eise Eisinga Planetarium

mr. Th. Koelma, voorzitter
drs. J.A. de Boer, secretaris
A.C.M. Warmenhoven, directeur

2. Belangstelling in 2019

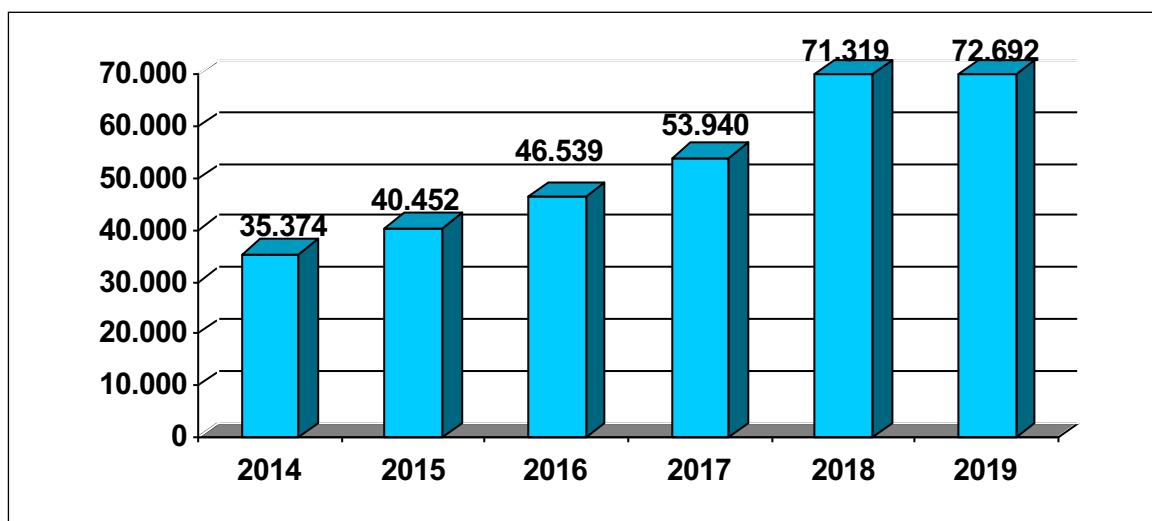
Bezoekersaantallen

Ten opzichte van vorig jaar is het bezoekersaantal wederom gestegen, tot meer dan 65.000 bezoekers. Er kwamen dus meer bezoekers dan tijdens de Culturele Hoofdstad 2018!

Verkoop artikelen

De omzet per bezoeker is ruim € 1,11. Dit is een fractie hoger dan in 2018.

3. Bijzondere activiteiten

Tentoonstellingen

Bezoekers komen niet alleen voor de uitleg in de planetariumkamer, ook de diverse exposities oefenen een grote aantrekkingskracht uit. Naast de vaste collectie zijn er regelmatig tijdelijke tentoonstellingen, die aansluiten bij de actualiteit of een aan astronomie gerelateerd onderwerp.

- Tijdelijke expositie

*“De tijd bestaat alleen maar omdat anders alles tegelijk zou gebeuren”
Albert Einstein*

Zo'n tienduizend jaar geleden kwam er een grote verandering in de manier waarop mensen leefden. In plaats van het zwerfende bestaan van jagen en voedsel verzamelen ging men in dorpen wonen en het land bewerken. Hoe meer deze samenlevingen georganiseerd raakten, hoe meer er behoefte ontstond aan een betrouwbare tijdmeting. Zo verdeelde men tijd in terugkerende gebeurtenissen in de natuur, zoals dag en nacht, de verandering van de schijngestalten van de maan en de wisselingen van de seizoenen.

De tentoonstelling liet de bezoekers kennis maken met de geschiedenis van deze tijdmeting. De expositie, waarin een fraaie collectie zonnewijzers werd getoond, is tot stand gekomen in samenwerking met Rijksmuseum Boerhaave in Leiden.

Educatieve activiteiten

Het aantal schoolbezoeken is in 2019 flink toegenomen. In totaal ontvingen we 2811 leerlingen, voornamelijk uit het basisonderwijs. Dat zijn er ruim vierhonderd meer dan in 2018! Een flink deel van deze groei komt voort uit het feit dat het Planetarium is opgenomen in het programma van Groen Doen, het aanbod voor natuur-en milieueducatie in de gemeenten Súdwest Fryslân en De Fryske Marren. Binnen de gemeente Waadhoeke wordt het cultuuraanbod nu gecoördineerd door Seewyn, onder de programmamaanam Waadzinnig. Voor het Planetarium betekent dit verder geen grote wijziging. De groepen 5 uit de gemeente worden nog steeds ontvangen door de vrouw en buurvrouw van Eise en door Eise Eisinga zelf. In het schooljaar 2019-2020 worden de rollen van Pytsje en de buurvrouw al voor het tiende jaar verzorgd door vrijwilligers Annamarijke van der Schoot en Hanneke Roelofsen.

De ontwikkeling van nieuw educatief materiaal borduurde voort op 2018. Verschillende fondsen hebben bijdragen toegezegd voor de realisering van een app voor het Speciaal Basisonderwijs. De verwachting is dat deze begin 2020 klaar is voor een proef met een groep, waarna deze zo snel mogelijk aan de scholen zal worden aangeboden.

Naast de lesbrief zijn nu ook de antwoorden op de speurtochten voor het basisonderwijs direct beschikbaar op de website van het Planetarium. Zo kunnen leerkrachten zowel de voorbereiding als de nabespreking van het bezoek vooraf helemaal doornemen.

Voor de ontwikkeling van materiaal voor 4/5 HAVO/VWO is samenwerking gezocht met het Universiteitsmuseum Groningen. Dit materiaal moet in 2020 verder ontwikkeld, getest en uitgevoerd worden.

Op initiatief van de educatief medewerkers van de drie Franeker musea zijn zij bij elkaar gekomen met Theater De Koornbeurs, muziekschool Ritmyk en PowWow. Samen ontwikkelen zij nu een culturele dag voor het VMBO in de gemeente Waadhoeke. Realisatie zal afhankelijk zijn van fondsen en van de inbedding ervan in het culturaanbod voor het Voortgezet Onderwijs in de gemeente.

In mei hebben Museum Martena, Keatsmuseum en het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium een informatieavond verzorgd voor het basisonderwijs en de buitenschoolse opvang. Deelnemers konden naar keuze deelnemen aan een activiteit in een van de musea. Ter afsluiting is aan de aanwezigen gevraagd waar zij nog behoefte aan zouden hebben. Dat leverde waardevolle suggesties op.

Andere activiteiten

□ Help Pake & Beppe de voorjaarsvakantie door!

Tijdens 'Help Pake en Beppe de vakantie door' konden kinderen in de foyer van Theater De Koornbeurs een tellurium maken. Zo'n vierhonderd kinderen kwamen in de vier dagen van de actie naar het Planetarium. Zo'n zeventig daarvan maakten ook een tellurium.

In 2019 deed het Planetarium voor het eerst mee met de Coole Kidsnacht. Tijdens deze avondopening waren er voor kinderen in verschillende Friese musea extra activiteiten. Er was een speciale speurtocht die aansloot bij de tijdelijke tentoonstelling over zonnewijzers. In de filmzaal konden de kinderen een zonnewijzer of nocturlabium maken. Met zo'n tachtig bezoekers was het bezoekersaantal boven verwachting.

□ Nationale Museumweek

Tijdens de Nationale Museumweek, van 8 tot en met 14 april, werden een aantal instrumenten vervaardigd door Eise Eisinga extra onder de aandacht gebracht. Het ging om een zogenaamde Kapucijner zonnewijzer, een demonstratieplanetarium uit 1818 (dat ook te zien is op het portret dat van Eise Eisinga is gemaakt) en een stenen verticale zonnewijzer, gemaakt voor zijn vriend Yme Tigchelaar uit Makkum.

De Kapucijner zonnewijzer bestaat uit een met metaal bekleed plankje. Aan de bovenkant is een datumschaal aangebracht, volgens de tekens van de dierenriem. In de sleuf zit een touwtje met een gewicht dat op het betreffende teken wordt

ingesteld. Door de zonnewijzer met het vizier op de zon te richten, zal het touwtje met het gewicht op de schaal de tijd aangeven. De vorm van de urenschaal, met haar bolle lijnen, lijkt op de muts van de Kapucijner monniken – vandaar de naam. Eise Eisinga had van dit instrument al een tekening gemaakt in zijn boek 'Gnomonica of sonnewysers' uit 1762, dat hij op achttienjarige leeftijd schreef.

□ *Landelijke Sterrenkijkdagen*

Elk jaar organiseert de Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Weer- en Sterrenkunde (KNVWS) de landelijke sterrenkijkdagen. Ook Planetarium heeft dit jaar weer meegedaan. Op vrijdag 15 en zaterdag 16 maart was het Planetarium 's avonds geopend en werd er uitleg gegeven over de actuele sterrenhemel.

□ *Nacht van de Nacht*

Tijdens de Nacht van de Nacht, die dit jaar plaatsvond op zaterdag 26 oktober, werd aandacht gevraagd voor het belang en de schoonheid van donkere nachten. In heel Nederland werden speciale activiteiten georganiseerd rond dit thema. In het Planetarium werd uitleg gegeven bij het oudst werkende planetarium ter wereld en over de actuele sterrenhemel.

Werelderfgoed

In 2019 zijn weer een aantal forse stappen gezet richting de definitieve nominatie van het Planetarium. De brief van minister Van Engelshoven van december 2018 gaf duidelijk richting aan het nominatieteam. Uiterlijk december 2021 moet de definitieve versie van het einddossier klaar zijn, rekening houdend met de richtlijnen van UNESCO en de opmerkingen gemaakt door de expertgroep.

Om dit doel te bereiken zijn er een aantal vergaderingen geweest met het nominatieteam, waarbij ook regelmatig de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed aanwezig was. Ondertussen werd, met waardevolle ondersteuning vanuit de gemeente Waadhoeke, gelobbyd bij de Provincie Fryslân om structurele ondersteuning te verkrijgen. Samen met reeds toegezegde ondersteuning vanuit de gemeente kan dan de gewenste en noodzakelijke uitbreiding van de van de formatie gerealiseerd worden. De beoogde uitbreiding bestaat uit een 50% conservator, uitbreiding dagelijkse aanwezigheid van medewerkers en extra inzet voor educatie. Op dit moment wordt het Planetarium nog gerund met een personeelsbestand van 3,2 fte.

Vanuit het Rijk, de provincie en de gemeente zijn eenmalige bedragen beschikbaar gesteld om het einddossier op te kunnen stellen. Hierdoor kon ook de inzet van de ervaren erfgoeddeskundige Hildebrand de Boer als projectleider voortgezet worden. Onder zijn aansturing werkt het nominatieteam gestaag verder aan het einddossier. Binnen de gemeente is een ondersteuningsteam opgericht, die een aantal gemeentelijke zaken als bestemmingsplannen, bufferzone, logistiek

bezoekersstromen en dergelijke gaat uitwerken. Het team heeft ook een inspirerend gesprek gehad met de projectleidster van de 'Koloniën van de Weldadigheid', die kortgeleden hun einddossier hebben afgerond.

Ook is er een bouwhistorisch onderzoek (naar bouwsporen ter plaatse en een aanvullend archiefonderzoek) opgestart om meer te weten te komen over de ouderdom en bouwgeschiedenis van het oorspronkelijke woonhuis van Eisinga. Ook wordt het risicomanagement van het Planetarium bij toenemende bezoekersaantallen in kaart gebracht, is er een uitbreiding van een vergelijkend onderzoek (Comparative Analysis) naar het nabije en verre oosten, worden de criteria en de Outstanding Universal Value verder aangescherpt enzovoorts.

Eise Eisinga trekt internationale aandacht

Conferentie 'Understanding Eisinga's Case'

In het begin van het jaar heeft een groep internationale wetenschappers zich gebogen over Eise Eisinga en zijn planetarium. Door het eerder verrichte onderzoek naar Eisinga, ter voorbereiding van de nominatie voor de Werelderfgoedlijst van de UNESCO, is een beter beeld ontstaan van de persoon Eise Eisinga en het unieke karakter van zijn planetarium. Hierdoor is het Planetarium ook voor internationale wetenschappers een interessant studieobject geworden.

Zij waren in Franeker uitgenodigd om vanuit hun vakgebied hun visie te geven. In een aantal presentaties en discussies en vanuit diverse invalshoeken is Eisinga geplaatst in een bredere historische context. Door deze internationale vergelijking is er een beter beeld ontstaan en meer kennis verkregen over het belang van Eisinga en zijn planetarium.

Komend jaar zullen de resultaten van deze workshops verwerkt worden in een wetenschappelijk artikel, dat een belangrijke ondersteuning zal vormen voor de verdere voorbereiding op de indiening van het einddossier aan de UNESCO.

Diversen

65.000^e bezoeker

Op de laatste dag van het jaar werd de 65.000^e bezoeker van 2019 ontvangen. Een dergelijk aantal bezoekers werd in de lange geschiedenis van het Planetarium nooit eerder gehaald. Het aantal bezoekers wordt al geteld sinds de openstelling van het Planetarium in 1781.

In 2018, tijdens de Culturele Hoofdstad, werd voor het eerst de grens van 60.000 bezoekers overschreden en dit jaar trok het Planetarium dus zelfs nog meer mensen. Een onverwacht resultaat.

De gelukkigen waren de familie Manni uit Zwijndrecht. Een bezoek aan het Planetarium stond al lang op hun 'bucket list'. Zij waren erg verrast door de speciale ontvangst.

Verhalenavond

Vanwege het grote succes van de Verhalenavond bij de start van de Culturele Hoofdstad 2018 werd op 15 november daar een vervolg aan gegeven.

De bezoekers maakten kennis met Hiltje Fogteloo, de laatste nazaat van Eise Eisinga die nog in het Planetarium woonde, en met haar burens, Nicolaas Adema en Alida van Balen.

Tegenwoordig vormen hun huizen samen één instelling, maar zo'n honderd jaar geleden was daarvan nog lang geen sprake. Verhalenvertellers Sietske Keulen en Paul de Haas brachten Hiltje, Nico en Alida weer tot leven.

Sietske Keulen vertelde over Hiltje Fogteloo, achterkleindochter van Eise. Opgegroeid in het Planetarium werd ze na de dood van haar moeder Jeltje conservatrice. De ongehuwde Hiltje deed dit bijna 25 jaar lang, tot ze niet meer kon.

Paul de Haas nam de toehoorders mee in het leven van de burens. Alida was een dochter van de bekende koffie- en theehandelaren Van Balen en trouwde met een architect/aannemer. Haar man Nico zorgde voor de prachtige nieuwe winkel en de luxe salon.

Kamermuziek Festival Franeker

Voor de eerste keer werd in Franeker een Kamermuziekfestival georganiseerd. Op diverse fraaie plekken vonden kleinschalige optredens plaats. Zo ook in de fraaie salon van de familie Van Balen. Hier trad op zaterdag 2 november het 'Trio Redwoods op', met een aantal fraaie arrangementen. De salon was tot de laatste stoel gevuld.

De Agrarische Dagen

De AD, een jaarlijks terugkerend stadsfeest, stond dit jaar geheel in het teken van het Planetarium. Vanaf de spectaculaire, theatrale opening tot de slotmanifestatie speelde het Planetarium een belangrijke rol in het programma. Een aantal onderdelen uit het programma:

- Openingsspectakel 'De voorspoed van Franeker', waarin de planeten en het planetarium centraal stonden
- Symposium in Theater De Koornbeurs m.m.v. wetenschapsjournalist Govert Schilling
- 'Levend Planetarium' tijdens het straatfestival
- Nachtelijke sterrenwandelingen onder begeleiding van Adrie Warmenhoven
- College door historicus Arjen Dijkstra over Eise Eisinga
- Wolkamdemonstraties door 'Pleed' op de stoep van het Planetarium

Een prachtige ondersteuning voor het werelderfgoed dossier, het draagvlak onder de bevolking en bedrijfsleven is hiermee duidelijk aangetoond.

Grote dank aan al die mensen die zich voor dit prachtige programma hebben ingezet.

Kwartet

Het Planetarium heeft een aantrekkelijk planetariumkwartet uitgebracht met prachtige afbeeldingen van onder andere de maan, planeten, sterren, instrumenten uit de collectie en natuurlijk ook van Eisinga en zijn planetarium. Daarnaast is elke kaart voorzien van leuke feiten en weetjes.

Dat maakt dit planetariumkwartet tot een leuk spel om te spelen en ondertussen meer te weten te komen over deze onderwerpen.

Het kwartet is te koop in de winkel van het Planetarium.

Samenwerking

□ *Combikaarten musea Franeker*

Om het bezoek aan Franeker extra aantrekkelijk te maken bieden de drie musea in de stad een combikaartje aan.

Het afgelopen jaar hebben 470 bezoekers gebruik gemaakt van de gecombineerde entreekaart met Museum Martena. Daarnaast hebben nog eens 64 personen een gezamenlijk arrangement met Museum Martena geboekt.

Van de combikaart met het Kaatsmuseum hebben 84 personen gebruik gemaakt.

Publiciteit

Het Planetarium haalt jaarlijks veel publiciteit, zowel regionaal, landelijk als internationaal. In 2019 betrof het onder meer:

- Artikel in Vlaams blad 'Goodbye Magazine'
- Op 18 januari werd tijdens de finale van De Slimste Mens aandacht besteed aan het Planetarium. Er was een associatievraag over Eise Eisinga, ingeleid door minister Sigrid Kaag en daarna gaf Maarten van Rossem een enthousiaste toelichting op Eisinga en zijn planetarium
- Aandacht in regionale kranten en Omrop Fryslan (radio en tv) over de wetenschappelijke workshops
- In een houtbewerkingsfabriek in Leek is een planetarium gebouwd, geïnspireerd op het Eisinga Planetarium.
- Plaatselijke en regionale aandacht tijdens de jaarlijkse AD in Franeker
- Item op Spaanse website 'Gaceta Holandesa'
- 22 okt SBS Hart van Nederland, Piets Weerbericht vanuit Planetarium
- Diverse travelblogs naar aanleiding van internationale influencers meeting in het Planetarium
- Artikel in glossy 'Monumentaal'

Donateurs

Het aantal donateurs is stabiel. Naast een aantal mensen die, soms na jarenlange ondersteuning, zich graag verbinden aan andere instellingen zijn er ook weer nieuwe aanmeldingen te noteren. Per saldo is het aantal donateurs min of meer gelijk gebleven.

De jaarlijkse donateursdag vond dit jaar op 16 november plaats. Sterrenkundige Lucas Ellerbroek verzorgde een lezing met als titel 'Planetenjagers – op zoek naar buitenaards leven'.

Lucas Ellerbroek (1984) is manager van het Anton Pannekoek Instituut voor Sterrenkunde van de Universiteit van Amsterdam. Hij studeerde theoretische natuurkunde en promoveerde in de sterrenkunde, waar hij onderzoek deed naar de geboorte van sterren. Tijdens zijn promotie volgde hij van dichtbij met stijgende verbazing de jacht op buitenaards leven en schreef hierover het populair-wetenschappelijke boek *Planetenjagers*, dat vertaald werd in Engels en Spaans. Hij heeft een column in *National Geographic Magazine* en verschijnt regelmatig in de media om duiding te geven aan nieuwe ontdekkingen in het heelal.

Zijn wij alleen in het heelal? Die vraag houdt ons al duizenden jaren bezig. Het zoeken naar een antwoord werd lange tijd overgelaten aan de verbeeldingskracht van filosofen, dorpsgekken en sciencefictionauteurs. De afgelopen twintig jaar is daar verandering in gekomen met de ontdekking van planeten rond andere sterren dan de zon. De zoektocht naar buitenaards leven staat nu in het middelpunt van de belangstelling. Sterrenkundigen aan de beste universiteiten ter wereld beweren met droge ogen dat ze binnen een paar jaar een tweede aarde zullen

vinden. In deze lezing geeft Lucas Ellerbroek een overzicht van de geschiedenis en recente ontwikkelingen in dit opbloeiende vakgebied.

4. Plannen voor 2020

Diverse plannen voor het komende jaar zijn door het bestuur goedgekeurd en van een financiële onderbouwing voorzien.

□ *Tijdelijke expositie*

De nieuwe tijdelijke expositie in 2020 is gewijd aan de invloed van de Oude Grieken op onze kennis van het heelal.

□ *Nieuw dak*

Bij de aankoop van het nieuwe pand, waarin nu de entree gevestigd is, was reeds geconstateerd dat het dak op termijn aan vervanging toe was. Voor 2020 is geld vrijgemaakt om het dak te vernieuwen en van isolatie te voorzien.

□ *Uitbreiding formatie*

Het Planetarium zet zich in om zijn organisatie te versterken. De gemeente Waadhoeke zal met ingang van januari 2020 de subsidie reeds verhogen. Het bestuur en de directie van het Planetarium is de gemeente hier zeer erkentelijk voor!

En voor 1 april 2020 wordt een aanvraag bij de provincie worden ingediend in het kader van het programma 'Nij Poadium'. Hiermee kan de formatie (zoals beschreven bij het Werelderfgoedtraject) in de loop van 2020 worden uitgebreid, waardoor de organisatie van het Planetarium op een niveau worden gebracht dat past bij een toekomstig werelderfgoed.

5. De situatie van de gebouwen

□ *Schilderwerk*

Op die plaatsen waar het nodig was is klein onderhoud verricht aan het pand. Het gaat dan vooral om schilderwerkzaamheden.

□ *Planetarium*

Het raderwerk van het Planetarium heeft zijn jaarlijkse onderhoudsbeurt gehad, waarbij het hele raderwerk is schoongemaakt en in de was is gezet. Daarnaast zijn contactpunten van de draaiende delen gecontroleerd en waar nodig gesmeerd. Dit laatste wordt gedaan door uurwerkmaker Jacob ten Hoeve, samen met de directeur/conservator.

6. De personele situatie

Medewerkers in 2019

Mw. E. Backer Dirks (vrijwilligster)
Dhr. F. Belt
Mw. F. de Jong (oproepkracht)
Mw. M. Meijer
Mw. M. Noordermeer
Mw. R. Polet
Mw. H. Stofbergen
Mw. S. Wolters
Mw. L. Zwaag
Dhr. A. Warmenhoven (directeur/conservator)

Adrie Warmenhoven vervult een aantal, onbezoldigde, bestuursfuncties:

- Bestuurslid Museumvereniging
- Bestuurslid Stichting Museumkaart
- Secretaris bestuur Museumfederatie Fryslân
- Bestuurslid Wassenbergh-Clarijs-Fontein Stichting
- Bestuurslid Stichting Erfgoed & Publiek
- Secretaris Theatergroep Unieke Zaken

Samenstelling stichtingbestuur in 2019

Dhr. mr. Th. Koelma (voorzitter)
Dhr. drs. J.A. de Boer (secretaris)
Dhr. S. Torenbeek (penningmeester)
Mw. J.M.J. Schoute-Dirkx
Dhr. E.W. Echternach

7. Organisatie

Sinds 2001 is het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium als stichting ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 01094582.

De doelstelling van het Planetarium, zoals vastgelegd in de statuten, is:

- De exploitatie van het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium, gevestigd te Franeker.
- Het verrichten van alle verdere handelingen, die met het vorenstaande in de ruimste zin verband houden of daartoe bevorderlijk kunnen zijn.